

ступності вкладів, що в підсумку перекладає ризик зміни валютного курсу на вкладника. Також законом визначено коло осіб, котрим не будуть відшкодовувати вклади, а перелік таких винятків досить широкий.

Усунення цих недоліків та вдосконалення законодавчо-нормативної бази функціонування системи гарантування вкладів фізичних осіб дасть змогу відновити довіру населення до банківської системи в Україні.

Л. О. Примостка
Київський національний економічний університет,
м. Київ

МЕТОДИ ЦІНОУТВОРЕННЯ ЗА БАНКІВСЬКИМИ ДЕПОЗИТАМИ НАСЕЛЕННЯ

Обсяги залучення заощаджень населення в банківську систему істотно залежать від цінової політики банків, основним інструментом якої є депозитна ставка. Слід зазначити, що для забезпечення бажаної структури і обсягів своєї ресурсної бази банки можуть використовувати різні методи управління, які загалом зводяться до двох груп — цінові та нецінові. Проте досвід свідчить, що в процесі залучення заощаджень фізичних осіб у банківську систему пріоритети залишаються саме за ціновими методами, зміст яких полягає у використанні відсоткової ставки за депозитами як головного важеля в конкурентній боротьбі за вільні грошові кошти населення, і вітчизняні банки досить активно використовують цей механізм у своїй діяльності.

Цінові методи залучення коштів мають низку переваг, адже дають змогу банку досить активно регулювати обсяги ресурсної бази та контролювати рівень процентних витрат. Ідеться насамперед про те, що підвищення пропонованої банком ставки сприяє залученню додаткових ресурсів, а банк, перенасичений ресурсами, але обмежений небагатьма прибутковими напрямками їх розміщення, може зменшити свої витрати через зниження депозитних ставок. Зі сказаного цілком очевидно, що депозитна ставка є основним інструментом цінової політики банку у сфері залучення коштів фізичних осіб, а тому закономірно виникає запитання, які чинники слід брати до уваги в процесі визначення її оптимального рівня.

За своїм економічним змістом відсоткова ставка — це ринкова ціна грошей, а оскільки ціна є індикатором латентної економічної категорії вартості, то відсоткова ставка має відображати альтернативну вартість грошей, пов'язану з компенсацією власникові втрачених можливостей щодо використання тимчасово вільних грошових коштів протягом певного періоду. Крім того, очевидно, що відсоткова ставка, утім, як і будь-який інший ринковий індикатор, формується під впливом співвідношення попиту та пропонування грошей на ринку. Проте слід зауважити, що ці чинники мають суттєве значення при визначенні короткострокових ставок.

Специфіка процесу ціноутворення за депозитами фізичних осіб полягає в тому, що на рівень відсоткових ставок визначальний вплив справляють чинники довгострокового характеру, оскільки населення надає перевагу вкладенням коштів у банки на відносно тривалий період, причому під фіксовану ставку. У такому разі, визначаючи депозитну ставку, банк має враховувати те, що власник грошових заощаджень розглядає різні варіанти вкладення коштів: підприємницьку діяльність, купівлю реальних активів (золото, будівлі, автомашини тощо), придбання цінних паперів, надання позик і при виборі одного з варіантів прагне компенсувати втрачені можливості одержання доходу, які передбачалися в інших випадках. Щоб зацікавити населення в укладенні коштів у банк і змусити відмовитися від інших напрямів розміщення заощаджень, банківські установи мають компенсувати середній рівень дохідності в економіці країни. Уважається, що цей рівень майже дорівнює реальним темпам економічного зростання за визначений період, який відбиває дійсне економічне зростання на протигагу інфляційному підвищенню цін на товари та послуги, і тому відомий в економічній теорії як реальна відсоткова ставка.

Наступна проблема, з якою стикаються вкладники і яка добре відома українському населенню, — це втрата купівельної спроможності грошових коштів унаслідок впливу інфляційних процесів. Цілком очевидно, що коли гроші протягом періоду вкладення будуть знецінюватися, то з кожним новим укладенням їх реальна вартість знижуватиметься, і зрештою вкладник їх утратить. Взаємозв'язок інфляції та відсоткових ставок уперше був досліджений американським економістом І. Фішером у праці «Теорія процента» на початку XX ст., а рівняння Фішера (Fisher Equation)

¹ Маршалл Д. Ф., Бансал В. К. Финансовая инженерия: Полное руководство по финансовым нововведениям / Пер. с англ. — М.: ИНФРА-М, 1998. — С. 247.

показує, що номінальна відсоткова ставка дорівнює реальній відсотковій ставці такого ж терміну плюс очікувані зміни рівня цін за той самий період (тобто очікуваний темп інфляції)¹.

Отже, у процесі визначення мінімального рівня депозитної ставки банку необхідно враховувати очікувані темпи інфляції, зважаючи також на те, що втрата купівельної спроможності грошей стосується не лише основної суми вкладення, а й відсоткових виплат за депозитом. Таким чином, обчислення мінімальної депозитної ставки здійснюється за формулою:

$$d_0 = r + i + (r \times i : 100),$$

де d_0 — мінімальна депозитна ставка; r — реальні темпи економічного зростання за період; i — темпи інфляції за той самий період.

Так, за 11 місяців 2001 р. реальний рівень економічного зростання в Україні становив 9%, а темпи інфляції — 4,5%², з урахуванням чого мінімальний рівень депозитної ставки має дорівнювати 13,905% [$9 + 4,5 + (9 \times 4,5 : 100)$]. Як показує наведений розрахунок, з технічного погляду подібні обчислення нескладні, але проблема полягає в тому, що депозитна ставка визначається наперед (у момент укладення коштів), і до розрахунку в такому разі слід брати очікувані темпи економічного зростання та очікувану інфляцію, прогнозування яких і є найбільш проблематичним. Очевидно, що таке завдання окремий банк вирішити неспроможний, оскільки в процесі прогнозування до уваги береться комплекс чинників макроекономічного характеру, інформація щодо яких може не бути загальнодоступною.

Крім того, слід мати на увазі, що за нестабільного розвитку економічної системи отримати реалістичні прогнози досить складно. Наприклад, у середині 2001 р. український уряд був вимушений переглянути прогнозні рівні макроекономічних індикаторів з огляду на їх реальні значення (темпи зростання внутрішнього валового продукту за перше півріччя 2001 р. становили 9,1%, а темпи інфляції були рекордно низькими — 5,3%), зокрема прогнозний рівень зростання ВВП було збільшено з 4% до 6,2%, а показник рівня інфляції знижено з 13,6% до 12,3%¹.

² Бюлетень НБУ. — 2001. — №11.

¹ Береславська О. Ревальвация, девальвация чи лібералізація? // Вісник НБУ. — 2001. — №9. — С. 42.

Про очікування значно вищого рівня інфляції у 2001 р. порівняно з офіційно зафіксованим (4,5%) свідчить і набагато вищий рівень депозитних ставок, пропонуваних у цей період вітчизняними банками закладами фізичних осіб (25—27%), порівняно з їх теоретичним значенням (близько 14%), обчисленим за фактичними даними.

Наведені міркування щодо визначення мінімального рівня депозитної ставки справедливі за умови, що вкладення не обтяжені ризиком, тобто існує абсолютна впевненість у своєчасному поверненні вкладу та відсотків за ним. У цьому зв'язку слід зазначити, що 24 вересня 2001 р. прийнято Закон України «Про гарантування вкладів фізичних осіб», яким передбачено максимальну суму компенсації вкладів населення підвищити з 500 грн до 1200 грн. З огляду на те, що Фонд гарантування вкладів фізичних осіб своєчасно здійснював виплати вкладникам банків «Слов'янський» і «Україна» та з урахуванням чинного законодавства, ризик неповернення коштів у межах суми 1200 грн можна вважати неістотним, а тому закладами фізичних осіб, що не перевищують означену суму, депозитна ставка може бути мінімальною.

Загалом, довіряючи свої заощадження тому чи іншому банку, вкладник наражається на певний ризик, пов'язаний з імовірністю неповернення грошей, рівень якого оцінюється, як правило, за допомогою статистичних методів і показує кількість вкладень, які не будуть вчасно (або взагалі) повернуті (у розрахунку на кожну сотню вкладень). З огляду на ризик неповернення коштів вимоги вкладника до рівня депозитної ставки підвищуються, включаючи не лише компенсацію реальної ставки та інфляційних очікувань, а й премію за ризик, яка до того ж може відображати й інші види ризику, наприклад, ризик підвищення відсоткової ставки протягом періоду вкладення. Таким чином, мінімальний рівень депозитної ставки слід скоригувати з урахуванням ризику:

$$d = \left(\frac{100 - d_0}{100 - w} - 1 \right) * 100$$

де w — рівень ризику (імовірність неповернення коштів, у відсотках). Наприклад, якщо ризик банку оцінюється в 5%, то мінімальна депозитна ставка (13,905%) має бути підвищена до

$$(100 + 13,905) : (100 - 5) - 1) * 100 = 19,9\%.$$

Безперечно, за такого підходу рівень депозитної ставки істотно залежить від прийнятої методики оцінювання банківських ризиків, зокрема ідентифікації системи аналітичних показників ризику та алгоритмізації розрахункових процедур. У процесі аналізу ризиків в основному використовують дві групи показників: статистичні величини (варіація, дисперсія, коефіцієнт бета) або непрямі показники ризикованості конкретного банку, обчислені за даними його публічної звітності — мультиплікатор капіталу, співвідношення власних і залучених коштів, залежність від міжбанківського кредитування, питома вага резервів на покриття кредитних ризиків в обсязі кредитного портфеля та ін. Зазначимо, що на вітчизняному ринку найбільш доступними та вживаними залишаються саме непрямі індикатори ризику банку, а статистичні прийоми мають обмежене застосування через відсутність достатнього масиву історичної інформації (в ідеалі тривалість періоду, що аналізується, має становити 20—30 років), а також унаслідок значного впливу політичних ризиків, які ніякими статистичними законами описати неможливо. Крім того, фінансові та політичні катаклізми 1990-х років не могли не відбитися на діяльності українських банків, тому екстраполяція результатів статистичного аналізу швидше за все буде некоректною. Отже, у процесі оцінювання ризиків вітчизняних банків найнадійнішими залишаються непрямі показники та інтуїтивні прийоми.

На рівень депозитної ставки впливають і інші чинники, зокрема такі як попит на кредити, норми обов'язкових резервів за зобов'язаннями банку, обов'язкові вимоги НБУ щодо співвідношення вкладів фізичних осіб та регулятивного капіталу банку, завищений рівень відсоткових ставок інсайдерам банку, рівень конкуренції, демпінгова політика окремих банків, які тільки виходять на ринок і прагнуть за всяку ціну завоювати свою нішу, необґрунтовано підвищуючи депозитні ставки. У будь-якому разі під час визначення депозитної ставки слід пам'ятати, що ціна ресурсів трансформується в ціну кредиту, яка, у свою чергу, відображається в цінах на товари і послуги, кінцевим споживачем яких залишається все те ж населення, а тому необґрунтоване завищення депозитних ставок має негативні наслідки для всього суспільства. Використання наукових підходів до визначення базового рівня відсоткових ставок дасть змогу комерційним банкам формувати ефективну цінову політику у сфері залучення вкладів фізичних осіб.